

Τεχνικές, εκφραστικοί τρόποι και εκφραστικά μέσα στη λογοτεχνία

Ύφος (συναντιέται επίσης η έννοια «τόνος του κειμένου»): Διδακτικό, παραινετικό, προτρεπτικό, εξομολογητικό, απλό, λιτό, επιγραμματικό, ρητορικό, αποφθεγματικό, υπαινικτικό, ειρωνικό, επιθετικό, ήρεμο, ζωντανό, έντονο, ψυχρό, ρεαλιστικό, λυρικό, στομφώδες, ...

Διαμορφώνεται από τις τεχνικές, τους εκφραστικούς τρόπους, τα εκφραστικά μέσα, το είδος του λεξιλογίου που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας. Αναλόγως διαμορφώνεται και η ατμόσφαιρα (ο ατμοσφαιρικός τόνος) του κειμένου.

Αφηγηματικές τεχνικές

Σε σχέση με τον αφηγητή (κυρίως στην πεζογραφία) και τα δρώντα πρόσωπα

- Εξωτερικός αφηγητής – τριτοπρόσωπη αφήγηση - εξωτερική εστίαση – παντογνώστης / παντεπόπτης αφηγητής
- Πρωτοπρόσωπη αφήγηση, αφηγητής – ήρωας του διηγήματος, αφηγητής μάρτυρας των γεγονότων
- Εσωτερικός μονόλογος, εσωτερική εστίαση
- Διάλογος προσώπων / ηρώων Διάλογος αφηγητή / ήρωα με το alter ego
- Ευθύς λόγος (μονόλογος ήρωα / διάλογος μεταξύ ηρώων) ή Πλάγιος λόγος (ο αφηγητής μεταφέρει τον ευθύ λόγο σε τρίτο πρόσωπο)

Σε σχέση με το χρόνο, τη χρονική εξέλιξη των γεγονότων (κυρίως στην πεζογραφία)

- Γραμμική αφήγηση: Τα γεγονότα παρατίθενται ή εξελίσσονται σε χρονολογική σειρά, ακολουθούν την πορεία του χρόνου
- Ανάδρομη αφήγηση / flash back: Η αφήγηση κινείται από το παρόν στο παρελθόν

- Εγκιβωτισμός: Περιστατικά του παρελθόντος εγκιβωτίζονται στο παρόν, παρεμβάλλονται στη γραμμική αφήγηση

- In media res: Η αφήγηση αρχίζει από το μέσο της ιστορίας. Συνήθως ακολουθεί ανάδρομη αφήγηση και στη συνέχεια επιστροφή στο παρόν

- Προοικονομία: Παρατίθεται κάποια πληροφορία σχετική με το μέλλον, καταγράφονται ενδείξεις αυτών που θα συμβούν στη συνέχεια

Σε σχέση με το ρυθμό:

- Επιβράδυνση / επιτάχυνση στο ρυθμό της αφήγησης
- Λόγος κοφτός, σύντομες φράσεις ή αντίθετα λόγος σύνθετος, σε αργό ρυθμό
- Πάγωμα του χρόνου στα δρώμενα και εστίαση στη σκέψη του ήρωα
- Ακαριαίος στίχος (Η εντύπωση σχηματίζεται μεμιάς)

Σε σχέση με την έκταση του ποιήματος: Ολιγόστιχα ή πολύστιχα, μικρή μορφή

Σε σχέση με το είδος:

Περιγραφικός λόγος / περιγραφές Αφηγηματικός λόγος / αφηγήσεις

Αναλόγως του είδους της αφήγησης / περιγραφής / λογοτεχνικής καταγραφής / ποιητικής απεικόνισης: ρεαλιστική, υπερρεαλιστική, λυρική (ποιητική), νατουραλιστική, συμβολιστική / φανταστική, επιστημονική, ...

Τεχνικές που προσδίδουν θεατρικότητα

- ο Περιγραφή σκηνικού χώρου / σκηνικό, σκηνοθετικές οδηγίες (χρήση προστακτικής)
- ο Διάλογος, διάλογος με το alter ego Θεατρικός μονόλογος / θεατρικό αναλόγιο
- ο Περιγραφή εξωτερικής δράσης (κίνηση, εκφράσεις σώματος, έκφραση προσώπου, σκηνικές αλλαγές, φωτισμός)
- ο Παρατήρηση/περιγραφή εσωτερικής δράσης (περιπέτεια / εναλλαγή συναισθημάτων/π.χ. συγκίνηση, θυμός, ανησυχία, χαρά, λύπη, φόβος)

Δημιουργία εικόνων: Εικόνες οπτικές, ηχητικές, οσφρητικές, εικόνες υπερρεαλιστικές η ρεαλιστικές

ο **Ηχητικές τεχνικές**: Λέξεις που προέρχονται από ηχοποιία (π.χ. πιπίσματα, μουκάνισμα, γρύλισμα)

Παρήχηση (τα πρώτα πιπίσματα των σπίνων, σπάροι και πέρκες, ανεμόδαρτα ρήματα ρεύματα πράσινα ...)

Χρήση σχημάτων:

Σχήμα: ύβρις – νέμεση – κάθαρση

Θέση – αντίθεση – σύνθεση

Σχήμα ασύνδετο

Αντιθετικό σχήμα / Αντιθέσεις

Σχήμα οξύμωρο

Ποιητικά μοτίβα / παραλλαγές θέματος

Επαναλήψεις (λέξεις, φράσεις, στίχοι)

Επαναληπτικά σχήματα με παραλλαγές:

Διπλολογία, ολική ή μερική ταυτολογία

Εκφραστικοί τρόποι: Σε σχέση με το ύφος, τις υφολογικές επιλογές του συγγραφέα:

Αποφθεγματικός λόγος, λιτός λόγος/λιτότητα, επιγραμματικός λόγος / επιγραμματικότητα ή πληθωρικός λόγος, ρητορικός λόγος

Φιλοσοφικός τόνος, εξομολογητικός τόνος, διδακτικός τόνος, Προτροπές / προτρεπτικός λόγος

Αποτροπές / αποτρεπτικός λόγος

Ειρωνικός τόνος Χρήση ειρωνείας / ειρωνικός λόγος

Σαρκαστικός τόνος Χρήση σαρκασμού / σαρκαστικός λόγος

Μεταφορικός λόγος / μεταφορά ή Κυριολεκτικός λόγος / κυριολεξία

Δισημία, πολυσημία (πολλαπλές σημασίες των λέξεων)

Συνδηλώσεις Συνειρμοί, συνειρμικές συνδηλώσεις

Χρήση συμβόλων (κυρίως στην ποίηση)

Προσωποποιήσεις

Υπαινιγμοί Συνθηματικός λόγος

Παύσεις / σιωπές / δηλωτικές απουσίες

Αοριστολογία

Εκφραστικά μέσα: Τα γλωσσικά μέσα με τα οποία επιτυγχάνεται το ύφος: Τα εκφραστικά μέσα αποκτούν σημασία όταν νοηματοδοτούν το κείμενο, όταν λειτουργούν ως σύστημα μέσα στο συγκεκριμένο ποίημα ή διήγημα, όταν φαίνεται καθαρά ότι ο συγγραφέας επιλέγει συγκεκριμένους γραμματικούς ή συντακτικούς τύπους, συγκεκριμένο είδος λεξιλογίου, συγκεκριμένα σχήματα λόγου, για να τονίσει κάτι, να διαφοροποιήσει σημασίες, να διακρίνει το ύφος των προσώπων, να εκφράσει τις σκέψεις και τα συναισθήματα με το δικό του ύφος και γλώσσα.

Μεταφορές – παρομοιώσεις

Πλούτος επιθέτων, επιθετικών προσδιορισμών

Ρήματα σε προστακτική, ή σε αποτρεπτική προστακτική

Συνεχείς αρνήσεις (δεν, μην, ούτε – ούτε / ποτέ, πουθενά)

Ιστορικός ενεστώτας / χρήση των χρόνων ή της φωνής στα ρήματα όταν αυτά λειτουργούν ως ένα σύστημα δηλωτικό του νοήματος

Αντωνυμίες αντί ονομάτων, λειτουργική – δηλωτική χρήση της αντωνυμίας

Αόριστες αντωνυμίες (κάποιοι, μερικοί, άλλοι, πολλοί)

Υποκοριστικά επιθέτων (προσδίδουν ειρωνεία)

Ξένες λέξεις αυτούσιες ή ελληνοποιημένες

Γλώσσα απλή / λαϊκή / καθαρεύουσα

Οι λέξεις λειτουργούν ειρωνικά / μεταφορικά / υπαινικτικά / συνθηματικά

Χρήση της στίξης/ της παρένθεσης / της διπλής παύλας / των εισαγωγικών

Λέξεις ή φράσεις ή ηχητικά σχήματα (π.χ. ηχοποιημένες λέξεις) που δημιουργούν εικόνες οπτικές, ηχητικές, οσφρητικές

Πρόσωπα των ρημάτων (π.χ. η συστηματική χρήση του β εν. –εσύ- στην ποίηση που προσδίδει διδακτικό τόνο ή του α' προσώπου ενικού που προσδίδει εξομολογητικό τόνο)

Αισθητική ανάλυση: ο/η συγγραφέας/ποιητής διανθίζει το κείμενο/ποίημα του/της με τα εξής εκφραστικά μέσα: • 1. παρομοιώσεις: το κείμενο δονείται από ένταση. • 2. μεταφορές: δίνουν ζωντάνια στο κείμενο. • 3. αναφώνηση: αισθητοποιεί τα συναισθήματα. • 4. ειρωνεία: δηλώνεται υποτίμηση ή αποδοκιμασία. • 5. υπερβολή: δίνεται για έμφαση. • 6. επαναφορά: δίνεται για λόγους έμφασης. • 7. επανάληψη: δίνεται για λόγους έμφασης. • 8. έμφαση • 9. προσωποποίηση: το κείμενο δονείται από ένταση. • 10. αναδίπλωση: δίνεται για λόγους έμφασης. • 11. αποσιώπηση: δίνεται είτε από άγνοια, είτε από συγκίνηση, είτε για έμφαση. • 12. ευφημισμός: Επιπρόσθετα, με τις μεταφορές, τις προσωποποιήσεις και τις παρομοιώσεις εκτός του ότι επιτείνεται η ζωντάνια του κειμένου, διευκολύνεται η ανάκληση των αναμνήσεων, ώστε αυτή να γίνεται με πιστότητα και αντικειμενικότητα.

ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ Τα πρόσωπα συνομιλούν και ο στόχος του είναι η ζωντάνια και η αμεσότητα.

ΑΝΑΦΩΝΗΣΗ Είναι η επιφωνηματική λέξη ή φράση που στόχο έχει να δηλώσει τα συναισθήματα του προσώπου που μιλά. Η αναφώνηση αισθητοποιεί τα συναισθήματα.

ΕΙΡΩΝΕΙΑ Είναι το λεκτικό σχήμα που χρησιμοποιείται για να αποδοθεί ένα νόημα διαφορετικό ή αντίθετο από αυτό που ισχύει στην πραγματικότητα. Συνήθως με την ειρωνεία δηλώνεται υποτίμηση ή αποδοκιμασία.

ΥΠΕΡΒΟΛΗ Πρόκειται για λέξεις ή φράσεις με τις οποίες μεγεθύνεται ένα χαρακτηριστικό, μία ιδιότητα, μία ενέργεια, μία κατάσταση σε επίπεδα εξωπραγματικά. Δίνεται για έμφαση.

ΕΠΑΝΑΦΟΡΑ Είναι το σχήμα λόγου στο οποίο δύο ή περισσότερες προτάσεις αρχίζουν με

την ίδια λέξη. Δίνεται για λόγους έμφασης.

ΕΠΑΝΑΛΗΨΗ Είναι το σχήμα λόγου στο οποίο μία έννοια εμφανίζεται δύο (ή περισσότερες) φορές είτε αυτούσια είτε λίγο διαφοροποιημένη. Δίνεται για λόγους έμφασης.

ΕΜΦΑΣΗ Στο σχήμα αυτό του λόγου ένα στοιχείο τονίζεται πολύ, ώστε ο αναγνώστης να το προσέξει με κάθε τρόπο.

ΜΕΤΑΦΟΡΑ Μεταφορά έχουμε όταν μία ιδιότητα ενός προσώπου, ζώου ή πράγματος, αφηρημένης έννοιας αποδίδεται σε κάποιο άλλο (πρόσωπο, ζώο, πράγμα αφηρημένη έννοια). Οι μεταφορές δίνουν ζωντάνια.

ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΗ Παρομοίωση έχουμε όταν παρουσιάζουμε ένα πρόσωπο, ζώο ή πράγμα όμοιο με κάποιο άλλο ως προς μια ιδιότητα. Η παρομοίωση εκφέρεται με τις σαν, καθώς, όπως, σαν να, θαρρείς, λες κ.ά. Το κείμενο δονείται από ένταση.

ΠΡΟΣΩΠΟΠΟΙΗΣΗ Είναι η απόδοση ανθρώπινων ιδιοτήτων σε άψυχα αντικείμενα ή αφηρημένες έννοιες (π.χ. ζώα, φυτά, πράγματα). Το κείμενο δονείται από ένταση.

ΑΝΑΔΙΠΛΩΣΗ Αναδίπλωση υπάρχει όταν η τελευταία λέξη ή φράση μιας πρότασης επαναλαμβάνεται στην αρχή της επόμενης.

ΑΠΟΣΙΩΠΗΣΗ Αποσιώπηση υπάρχει όταν ο λόγος σταματά επειδή ο ομιλητής δεν θέλει να συνεχίσει (είτε από άγνοια είτε από συγκίνηση είτε για έμφαση) και τη θέση του παίρνουν αποσιωπητικά.